

НЕМАТЭРЫЯЛЬНАЯ КУЛЬТУРНАЯ СПАДЧЫНА Ў СТРУКТУРЫ СУЧАСНАЙ КУЛЬТУРЫ

У ХХІ ст. пры агульным націску глабалізацыі мы яшчэ маем магчымасць назіраць шэраг з’яў культурны мінуўшчыны, якія, нягледзячы на архаічнасць, найўнасць, мінімалізм па сродках выразнасці і ў нечым нават падманліваю немудрагелістасць і прымітывізм, дапамагаюць чалавеку лепш зразумець сваё месца ў сучаснай культуры, сфармуляваць стаўленне да яе. Часам гэтыя з’явы даводзіцца разглядаць дваяка: яны адначасова носьбіты і прагрэсіўнай і рэакцыйнай пераемнасці. Але пры пабудове аптымальнай панарамы “мазаікі” суіснавання розных тыпаў культуры ў ХХІ ст. бяспрэчна, што пытанне нават не ў тым, каб кваліфікаваць той ці іншы факт паводле вышэйпададзенай шкалы. Для дакладнага прагназавання будучых культурных працэсаў значна важней знайсці найбольш аб’ектыўныя і аптымальныя ацэнкавыя кантэксты.

Увогуле, культурная спадчына чалавецтва – надзвычай буйное і глыбіннае паняцце. Частка яе занатавана ў пісьмовых дакументах, гэта гістарычная культурная спадчына (спадчына пісьмовай традыцыі). Разважанні храністаў і аўтараў летапісаў, творы антычных філосафаў і літаратараў, адміністратыўныя і прававыя нарматывы мінулага – буйны складнік нашага светапогляду і асноў сучаснай культуры. Мы звычайна выдатна разумеем іх “літару” (форму), аднак з разуменнем іх “духу” (зместу) часам бываюць складанасці.

Таму зараз усё большую ўвагу надаюць культурнай спадчыне, якая захавалася “жыўцом”, “літара” і “дух” якой перадаваліся спрадвечу вусным шляхам [1, с. 55]. Гаворка ідзе пра так званую спадчыну вуснай традыцыі (oral heritage of humanity), ці, як найчасцей гавораць (разумеючы пры гэтым менавіта *непісьмовы, вусны* аспект), нематэрыяльную культурную спадчыну (intangible heritage of humanity). Сёння ёсць падставы сцвярджаць, што, нягледзячы на урбанізм і глабалізацыю, у сучасным свеце адначасова існуюць такія з’явы, як руралізацыя і традыцыяналізм. Гэта – сведчанне таго, што нематэрыяльная культурная спадчына, яе светапоглядныя асновы настолькі глыбока “ўбудаваны” ў структуру еўрапейскай культуры, што сучасны чалавек не жадае іх

губляць і імкнецца захаваць нават у часы татальнага панавання тэхнагеннасці і інфарматызацыі [2, с. 10].

Сёння пры аналізе месца нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў структуры культуры XXI ст. варта прыгадаць асноўныя *канцэпты*, якія датычацца іх узаемадачынненняў. Як вядома, *структура* – нейкая базавая перадумова чагосьці, як бы падмурак і рыштаванне разам. *Сістэма* – пэўнае адзінства элементаў, якія разглядаюцца ў дынаміцы, у развіцці. Структура і сістэма культуры – гэта яе будаўнічы каркас, нясучыя канструкцыі з устойлівых і дынамічных элементаў. *Культура* – агульнапрынятая ў межах пэўнай супольнасці форма арганізацыі мыслення і паводзін. *Нематэрыяльная культурная спадчына* – руральныя звычаі і абрады, тэхналогіі народных промыслаў, манера выканання жанраў аўтэнтчнага фальклору, якія існуюць “жыўцом” у побыце этнасу і перадаюцца вусным шляхам.

Храналагічна погляды на гэты прадмет не былі аднолькавымі. У рацыяналістаў сістэма і структура культуры тлумачыліся як вытворныя ад Універсума ці Соцыума, якія тут вызначаюць структуру і сістэму (у Гегеля – Абсалютная Ідэя, у Фіхтэ – Я, у Маркса – спосаб вытворчасці, а ў ім – вытворчыя адносіны).

У XXI ст. рацыяналістычнае тлумачэнне культуры даюць пераважна тыя навукоўцы-культуралагі, якія абапіраюцца перадусім на інфармацыйна-камунікатыўны падыход да культуры (на кібернетыку, інфарматыку, семіётыку, эканоміку і тэхналогіі). Такі падыход у некаторых адносінах вельмі патрэбны, але ён дае ў асноўным залежнасці ад вонкавых фактараў, а ці можна звесці культуру толькі да вытворнага ад іншага?

Лічыцца, што формы культуры – гэта абагульненая сукупная выява яе сутнасных частак (ці элементаў), якія ўтвараюць пэўнае адзінства: мастацтва, рэлігія, мараль, філасофія, навука і інш., якія ўтрымліваюць у сабе традыцыю, але ў пэўнай ступені залежаць ад гістарычных умоў.

Тып культуры – гэта пэўная сукупнасць розных прымет духоўнасці, што ўзніклі на глебе гістарычна дадзеных геаграфічных, антрапалагічных, псіхалагічных, гаспадарчых абставін (клімат, прастора і час, рэлігія, псіхалогія народа і г.д.). Напрыклад, можна гаварыць аб усходнеславянскім тыпе культуры, маючы на ўвазе нешта агульнае для ўсіх усходніх славян (эпічная прастора: раўніны, лясы, стэп – дрэвы як асноўны будаўнічы кампанент, візантыйска-праваслаўнае веравызнанне як першапачатковы

хрысціянскі кампанент і г.д.). Неабходнасць і заканамернасць існавання розных тыпаў культуры прызнаецца большасцю вядучых культуролагаў XX ст. (Бярдзьеў, Шпэнглер, Тойнбі і інш.). Розныя тэорыі даюць розныя адказы, у дыскусіях нараджаецца ісціна, якая для кожнага прачытваецца і адкрываецца індывідуальна. Сапраўды, чалавек усведамляе сябе чалавекам дзякуючы таму, што ведае сваю мінуўшчыну, карані продкаў, тое, адкуль выйшла яго нацыя, сацыяльная група і атачэнне і г.д. Калі ён далучаны да культуры, то валодае пэўнымі формамі паводзін і мыслення, якія знітаваны тымі ці іншымі каштоўнасцямі, традыцыямі, нормамі з гістарычнай мінуўшчынай. Большасць з гэтага амаль несвядома перадаецца пры паводзінскіх міжасобасных побытавых кантактах, перадаецца выключна вусным шляхам. Таму нематэрыяльная культурная спадчына ў гэтым кантэксце – неад’емны складнік структуры і сістэмы культуры ўвогуле, без якога немагчыма самаўсведамленне чалавека. Менавіта дзякуючы гэтаму культура бытуе ў якасці адмысловай, уласцівай толькі людскому свету непрыроднай рэальнасці.

У сучасным свеце, калі мінулыя традыцыйныя сувязі распадаюцца асабліва хутка і на змену прыходзяць усё больш абстрактныя формы зносін, касмапалізуючыя людскую свядомасць, надзвычай важна падтрымліваць сувязь чалавека з мінуўшчынай, традыцыямі, не даць згаснуць выпрацаваным гісторыяй пазітыўным гуманным каштоўнасцям. Таму цікавасць да этнаэкалагічнага і этнакультурнага выхавання, пошук шляхоў спалучэння каранёвай этнаэкалогіі і выхаваўчай і адукацыйнай, рэкрэацыйнай практыкі – патрэба часу. Можна сказаць, што сацыякультурная практыка (прынамсі, у Беларусі) тут крочыць наперадзе тэорыі. Напрыклад, у канцы XX ст. паралельна з глабалістычнымі тэндэнцыямі ў рэкрэацыйнай сферы акрэсліліся тэндэнцыі да руралізацыі і цікавасці да гістарычнай нацыянальнай архаікі. Мы нечакана сталі сведкамі такіх з’яў сучаснай культуры, заснаваных на ўзорах нематэрыяльнай культурнай спадчыны, як фальклорны рух (з 1960-х гг.), рух гістарычнай рэканструкцыі (з 1990-х). Трэба дадаць, што яны аказаліся даволі ўстойлівымі і схільнымі да самаарганізацыі і, нават, спалучэння з афіцыйнай культурай XXI ст. І сённяшняя крэатыўная моладзь апранае не толькі панкаўскую і байкерскую джынсавую і скураную уніформы, але і этнічныя (гістарычныя) касцюмы сваіх продкаў і імкнецца пераняць іх мастацтва і лепшыя

культурныя здабыткі. Наколькі заканамерныя і незваротныя такія працэсы, пакажа час, але ігнараваць іх нельга.

Натуральна, што нематэрыяльная культурная спадчына існуе перадусім у традыцыйнай (вясковай) культуры, але відавочна, што захавалася яна і ў паводзінах гараджан (у пэўных формах, тыпах і г.д.) [3, с. 323]. І менавіта яна надае культуры народа адзінства, дзякуючы наяўнасці пераемнасці, што адыгрывае ролю факта трансляцыі, сувязі, упарадкавання і г.д. Пераемнасць у культуры – шматгранны грамадскі працэс, які падтрымлівае яе паступовае развіццё, абумоўлены канкрэтнымі сацыяльна-эканамічнымі і палітычнымі перадумовамі, а на сучасным этапе таксама і прафесійнай кампетэнтнасцю навуковых супрацоўнікаў (што займаюцца пытаннямі засваення плёну мінуўшчыны), узроўнем планавання, службай інфармацыі і інш.

Трэба адзначыць, што ў распрацоўцы праблематыкі пераемнасці культуры айчынная культуралогія дасягнула пэўных поспехаў [4, с. 313], тым не менш сёння асабліва заўважна, што асэнсаванне пераемнасці паводле ўкаранёнай матрыцы “прагрэсіўны – рэгрэсіўны” не заўжды дастатковае. Аналіз багата якіх падзей мінуўшчыны паводле гэтага тыпу не дапамагае высветліць пытанне, якім чынам даследаваная падзея адбівалася на сацыякультурным працэсе.

Бясспрэчна, што вывучэнне асаблівасцей нематэрыяльнай культурнай спадчыны ва ўмовах глабалізацыі, унікальных сваім гістарычным маштабам, інтэнсіўнасцю і глыбінёй уплыву на ўсю культурную творчасць, належыць да найважнейшых праблем пераемнасці і культуры. Засваенне культурнага фонду мінуўшчыны сёння характарызуецца тым, што перавагу набываюць не стылявы і фармальныя рысы мінулай культуры, а яе суцэльнае і ўсебаковае асэнсаванне з тою мэтай, каб суб’ект гэтага асэнсавання мог зразумець сябе арганічнай часткай адзінага культурастваральнага руху гісторыі.

Ва ўмовах глабалізацыі каштоўнасці і дасягненні толькі тэхнагеннай цывілізацыі, якія б вялікія яны ні былі, не здольныя забяспечыць адэкватнае, усеабдымнае навуковае спасціжэнне спадчыны культуры. У сувязі з гэтым сёння асабліва востра паўстае пытанне аб стварэнні прадуманай канцэпцыі сацыяльных, палітычных, псіхалагічных і культурных умоў пазнання, трансляцыі, забеспячэння ўжыткавага (жыццёвага, побытавага)

функцыянавання нематэрыяльнай культурнай спадчыны як неад'емнай часткі структуры сучаснай культуры.

1. *Дорошевич, Э.К.* Миф как явление культуры / Э.К.Дорошевич, П.Г.Мартысюк // Прырода, чалавек, культура: праблемы гармоніі: матэрыялы навук. канф. (Мінск, 25–26 сак. 2003 г.). – Мн.: БДУ культуры, 2003. – С. 55–63.

2. *Итс, Р.Ф.* Введение в этнографию / Р.Ф.Итс. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1974. – 160 с.

3. *Дубавец, С.І.* Вострая брама: беларускі культурны кантэкст на мяжы стагоддзяў / С.І.Дубавец. – Мн.: РСЭ / РС, 2005. – 519 с.

4. *Калацэй, В.В.* Велікодная абраднасць у святле тэорыі камунікацыі: пытанні міжкультурнага кантэксту святаў першай веснавой поўні / В.В.Калацэй // Прырода, чалавек, культура: праблемы гармоніі: матэрыялы навук. канф. (Мінск, 25–26 сак. 2003 г.). – Мн.: БДУ культуры, 2003. – С. 309–313.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУ